

Wielopoziomowa polityka historyczna na przykładzie Warszawy i Wilna

Wstęp

W ciągu ostatnich dziesięcioleci nastąpił wzrost znaczenia regionów i miast na arenie międzynarodowej. Przyczyn takiej sytuacji jest wiele, można tu wymienić między innymi wpływ globalizacji, decentralizację władzy czy zacieranie się granic między polityką zagraniczną i wewnętrzną. Pomimo tego, że państwa wciąż odgrywają główną rolę na arenie międzynarodowej, samorządy lokalne stają się coraz bardziej znaczącymi „aktorami”².

Pamięć jest fundamentalnym elementem tożsamości człowieka na wielu poziomach, od indywidualnego po lokalny, narodowy, a nawet ponadnarodowy. Jednak badania tradycyjnie skupiają się na jej krajowym wymiarze, często zaniedbując znaczenie sfery lokalnej. Miasta mogą być miejscami wydarzeń, które w znaczący sposób wpływają na ich dziedzictwo i pamięć. Do tego ich spojrzenie na przeszłość może być różne. A to sprawia, że ich narracje historyczne mogą się znacząco różnić. Co więcej, miasta, szczególnie stolice, stają się przestrzeniami, gdzie władze państwowe prowadzą własną politykę historyczną.

Celem artykułu jest przedstawienie nowatorskiej koncepcji wielopoziomowej polityki historycznej i zilustrowanie jej przykładami Warszawy i Wilna. Artykuł stara się więc odpowiedzieć na następujące pytania badawcze: czym jest wielopoziomowa polityka historyczna? Jak wygląda wielopoziomowa polityka historyczna w Warszawie i w Wilnie? Nie sposób jest przedstawić kompleksowego wymiaru polityk historycznych w tych miastach, stąd też artykuł skupia się na wybranych elementach, które najlepiej oddają wielopoziomowy wymiar tych polityk, pokazując wyraźnie przenikające się role w obu metropoliach.

---

¹ <https://orcid.org/0000-0003-1310-0732>

² Kuznetsov Alexander, *Theory and Practice of Paradiplomacy. Subnational Governments in International Affairs*, Nowy Jork 2015; Tavares Rodrigo, *Paradiplomacy: cities and states as global players*, Nowy Jork 2016; Schiavon Jorge, *Comparative Paradiplomacy*, Nowy Jork 2019.

Do analizy wykorzystano metodę opisową i komparatystyczną. Badania zostały oparte na źródłach anglo-, litewsko- i polskojęzycznych. Wykorzystano monografie i artykuły naukowe, artykuły i informacje publikowane na oficjalnych stronach Warszawy i Wilna, jak również na portalach informacyjnych.

Polityka historyczna

Polityka historyczna jest to całość działań, które prowadzą podmioty polityczne, odnoszących się do promowania pewnej, określonej wizji historii. Obejmuje ona wydarzenia historyczne, postacie czy ogólne narracje dotyczące przeszłości³. Posiada charakter zewnętrzny i wewnętrzny, które mogą się nawzajem przenikać. Poprzez kształtowanie wizji przeszłości polityka historyczna wpływa nie tylko na rozumienie teraźniejszości, ale może potencjalnie oddziaływać również na przyszłość, w tym na relacje między państwami lub narodami⁴.

Polityka historyczna obejmuje wiele elementów, które mogą być wykorzystywane w różnym stopniu, w zależności od konkretnych sytuacji i zamierzonych celów. Do najważniejszych z nich należą ustanawianie i obchody świąt i rocznic oraz to, jaką rangę one posiadają (tj. kto w nich uczestniczy). Choć cele te mają znaczenie przede wszystkim wewnętrzne, rozumiane jako budowanie tożsamości i pamięci zbiorowej, to mogą one być wykorzystywane także w ramach polityki zagranicznej⁵. Innym elementem polityki historycznej są również wypowiedzi polityków zajmujących istotne stanowiska i pełniących oficjalne funkcje. Istotną rolę odgrywają także miejsca pamięci. Są to określone obiekty, przestrzenie, miejsca mające szczególne znaczenia dla określonej grupy i jej pamięci. Odnosi się do takich obiektów, jak: pomniki, muzea, cmentarze, symbole. Miejsca pamięci przedstawiają „oficjalną” wersję historii, czyli taką, jaką

---

³ Maurantonio Nicole, *The Politics of Memory*, [w:] Kensi Kate, Jamieson Kathleen (red.), *The Oxford Handbook of Political Communication*, Oxford 2017.

⁴ Langenbacher Eric, Shain Yossi, *Power and the past: Collective Memory and International Relations*, Washington DC 2010; Ranger Jamie, Ranger Will, *Towards a resonant theory of memory politics*, „Memory Studies”, 2022, t. 16, nr 2, s. 451–464; Hasegawa Tsuyoshi, Togo Kazuhiko, *East Asia's Haunted Present: Historical Memories and the Resurgence of Nationalism*, Westport 2008.

⁵ Johnston Will, *Celebrations: The Cult of Anniversaries in Europe and the United States Today*, New Brunswick 1991.

chęć widzieć osoby będące u władzy lub też kontrolujące dane miejsce lub zarządzające nim (np. muzeum)⁶.

Co więcej, w ramach polityki historycznej wykorzystywane są także przepisy i dokumenty, począwszy od lokalnych i krajowych uchwał i ustaw, a skończywszy na umowach międzynarodowych⁷. Prawo regulujące pamięć, które odnosi się do prawnych regulacji kwestii historycznych, obejmuje nie tylko oficjalnie zatwierdzone interpretacje kluczowych wydarzeń historycznych, ale również takie aspekty, jak ustanawianie świąt i rocznic, tworzenie miejsc pamięci czy zmiany nazw ulic⁸.

Wielopoziomowa polityka historyczna – aspekty teoretyczne

Analizując zaangażowanie miast w sprawy międzynarodowe, należy zwrócić uwagę na teorię zarządzania wielopoziomowego (*multi-level governance* – MLG). Odnosi się ona do sposobu, w jaki władza rozkłada się wertykalnie (pionowo) i horyzontalnie (poziomo) (Rys. 1). Wymiar wertykalny dotyczy podziału władzy pomiędzy szczeble: lokalny (miasta, gminy), regionalny (prowincje/województwa), państwowy i ponadnarodowy. Horyzontalny z kolei odnosi się nie tylko do podziału podmiotów rządowych oraz pozarządowych, takich jak jak NGOsy (ang. *non-governmental organization*) czy przedsiębiorstwa, ale także do wzajemnych relacji między regionami czy władzami lokalnymi. Szczególnie istotny jest tutaj przede wszystkim wymiar wertykalny⁹.

W ten sposób MLG pozwala uchwycić różne konfiguracje procesów podejmowania decyzji politycznych i tworzenia polityk. Współpraca pomiędzy poszczególnymi szczeblami może skutecznie wzmacniać daną

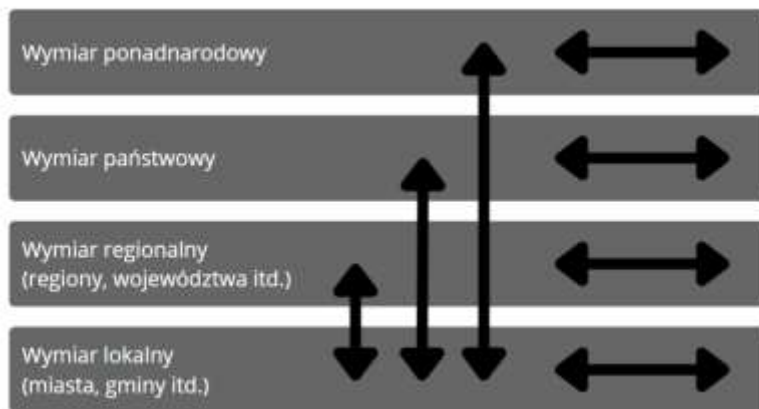
⁶ Nora Pierre, Kritzman Lawrence, *Realms of Memory: The Construction of the French Past*, Nowy Jork 1996; Sodaro Amy, *Exhibiting Atrocity: Memorial Museums and the Politics of Past Violence*, New Brunswick 2018; Mitchell Katharyne, *Monuments, Memorials, and the Politics of Memory*, „Urban Geography”, 2003, t. 24, nr 5, s. 442–459.

⁷ Loytomaki Stinna, *Law and the Politics of Memory. Confronting the Past*, Londyn 2014.

⁸ Belavusau Uladzislau, Gliszczyńska-Grabias Aleksandra, *Memory Laws: Mapping a New Subject in Comparative Law and Transitional Justice*, [w:] Belavusau Uladzislau, Gliszczyńska-Grabias Aleksandra (red.), *Law and Memory. Towards Legal Governance of History*, Cambridge 2017.

⁹ Hooghe Liesbet, Marks Gary, *Multi-Level Governance and European Integration*, Oxford 2001; Behnke Nathalie, Broschek Jörg, Sonnicksen Jared, *Configurations, Dynamics and Mechanisms of Multi-level Governance*, Cham 2019.

Rys. 1. Zarządzanie wielopoziomowe (*multi-level governance* – MLG).

Źródło: opracowanie własne.

politykę czy strategię. Analogiczne – rywalizacja bądź konflikty mogą ją osłabiać.

Jeśli poddać analizie kluczowe dokumenty, traktaty i oświadczenia leżące u podstaw obecnej Agendy 2030 Organizacji Narodów Zjednoczonych, można rozróżnić trzy „funkcje” przypisane miastom: aktor, miejsce, zagadnienie¹⁰. Jako „aktorzy” miasta postrzegane są jako jednostki zdolne do prowadzenia samodzielnych polityk. Bycie „miejscem” oznacza, że miasta są przestrzenią do implementacji polityk przez władze państwowe. Miasta są z kolei „zagadnieniami”, jeśli stają się one zagadnieniem danych polityk¹¹. Te same funkcje miasta mogą pełnić także w ramach polityki historycznej. Wtedy też:

- miasta jako „aktorzy” same kreują i prowadzą politykę historyczną;
- miasta jako „miejsca” są miejscami do prowadzenia polityki historycznej przez władze państwowe;
- miasta jako „zagadnienia” są zagadnieniami istotnymi z punktu widzenia polityki historycznej.

¹⁰ Acuto Michele, Kosovac Anna, Pejic Daniel, Jones Terry, *The city as actor in UN frameworks: formalising 'urban agency' in the international system?*, „Territory, Politics, Governance”, 2022, t. 11, nr 3, s. 519–536.

¹¹ Tamże.

Miasta mogą prowadzić swoją politykę historyczną za pomocą różnych narzędzi, takich jak zarządzanie przestrzenią publiczną poprzez celowe jej modyfikacje, czy też poprzez organizowanie specjalnych wydarzeń upamiętniających istotne wydarzenia historyczne¹². Miejsca pamięci, takie jak muzea, to kolejny sposób, w jaki miasta mogą zarządzać pamięcią, promować ją i manipulować nią dla swoich celów¹³. Co istotne, miejska polityka historyczna może być uwzględniana w relacjach z zagranicznymi miastami partnerskimi¹⁴.

W kontekście polityki historycznej miast ważne jest zrozumienie nie tylko metod jej prowadzenia, ale także motywacji do jej prowadzenia. W literaturze przedmiotu brakuje jednego pełnego spisu takich uwarunkowań. Jest to uzasadnione, gdyż ze względu na znaczne różnice narodowe, regionalne, kulturowe czy prawne, nie jest możliwe sporządzenie wyczerpującej listy. Niemniej jednak należy wspomnieć o najważniejszych czynnikach, o których jest mowa w literaturze. Jednym z nich jest chęć fizycznego usunięcia z przestrzeni miejskiej miejsc i pomników związanych z traumatycznymi okresami, takimi jak okupacja czy okres dyktatury¹⁵, czy symbolicznego odcięcia się od przeszłości, np. poprzez zmianę nazw ulic¹⁶. Istotne znaczenie ma również chęć upamiętniania ważnych wydarzeń i postaci związanych z miastem¹⁷ oraz promowania dziedzictwa miasta¹⁸.

---

¹² Wasilewski Krzysztof, *Miasta i paradyplomacja pamięci*, „Sprawy Międzynarodowe”, 2021, t. 74, nr 1, s. 37–64.

¹³ Lord Gail, Blankenberg Ngaire, *Cities, Museums and Soft Power*, Washington DC 2015.

¹⁴ Nowicka Klaudia, Sagan Iwona, Studzińska Dominika, *Small Diplomacy: Cultural Cooperation As a Factor Alleviating Societal Tensions. The Case of Lviv and Its Polish Partner Cities*, „Geopolitics”, 2019, t. 24, nr 3, s. 565–585.

¹⁵ Turşie Corina, *The unwanted past and urban regeneration of Communist heritage cities. Case study: European Capitals of Culture (ECoC) Riga 2014, Pilsen 2015 and Wrocław 2016*, „Journal of Education Culture and Society”, 2015, t. 6, nr 2, s. 122–138.

¹⁶ Rusu Mihai, *Shifting urban namescapes: street name politics and toponymic change in a Romanian(ised) city*, „Journal of Historical Geography”, 2019, t. 65, s. 48–58; Palonen Emilia, *The city-text in post-communist Budapest: street names, memorials, and the politics of commemoration*, „GeoJournal”, 2008, t. 73, s. 219–230.

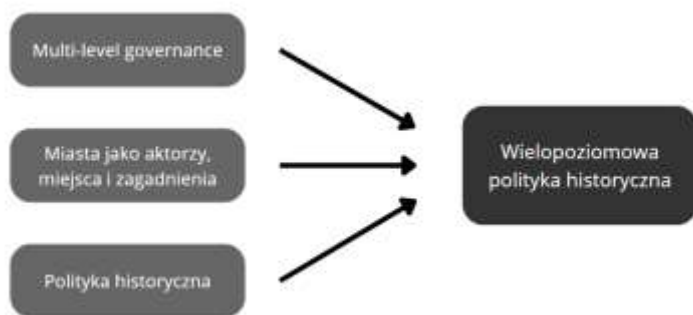
¹⁷ Huyssen Andreas, *Present Pasts: Urban Palimpsests and the Politics of Memory*, Redwood City 2003.

¹⁸ Young Craig, Kaczmarek Sylvia, *The Socialist Past and Postsocialist Urban Identity in Central and Eastern Europe: The Case of Łódź, Poland*, „European Urban and Regional Studies”, 2008, t. 15, nr 1, s. 53–70.

Kolejnym, niemniej istotnym elementem, jest kwestia przynależności partyjnej i wyznawana ideologia polityczna osób będących u władzy w mieście, tj. prezydenta/burmistrza/mera, ale także radnych miejskich¹⁹. Jest to szczególnie widoczne, gdy władze miasta wywodzą się z partii opozycyjnych wobec rządu krajowego. W rezultacie mogą powstawać napięcia i spory pomiędzy szczeblem krajowym a miejskim w zakresie zarządzania pamięcią i kreowania polityki historycznej²⁰. Co więcej, miasta mogą zostać zmuszone do dostosowania swojej polityki historycznej do tej realizowanej przez władze państwowe, nawet jeśli istnieją widoczne różnice między nimi. Jest to spowodowane hierarchiczną nadrzędnością prawa krajowego nad prawem samorządów, a nieprzestrzeganie tego może skutkować konsekwencjami prawnymi wobec lokalnych polityków²¹.

Poprzez połączenie MLG, trzech funkcji miast oraz zagadnienia polityki historycznej, można wykreować pojęcie wielopoziomowej polityki historycznej (Rys. 2). Zgodnie z założeniami autorki niniejszej publikacji

Rys. 2. Wielopoziomowa polityka historyczna.

Źródło: opracowanie własne.

¹⁹ Rose-Redwood Reuben i in., *Monumentality, Memoriscapes, and the Politics of Place*, „ACME: An International Journal for Critical Geographies”, 2022, t. 21, nr 5, s. 448–467; Ruipérez Ana, Dinas Elias, *Mean Streets: Power, Ideology and the Politics of Memory*, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3862675> [dostęp: 26.07.2023].

²⁰ Palonen Emilia, dz. cyt.

²¹ Gliszczyńska-Grabias Aleksandra, *Memory Laws or Memory Loss? Europe in Search of Its Historical Identity through the National and International Law*, „Polish Yearbook of International Law”, 2014, t. 34, s. 161–186.

ma ono ukazywać skompilowany i wielopoziomowy wymiar polityki historycznej. Ten zdecentralizowany sposób zarządzania pamięcią pozwala na skuteczniejsze i bardziej wywarzone przedstawienie wydarzeń historycznych oraz prowadzenie polityki historycznej. Współpraca pomiędzy poszczególnymi szczeblami może skutecznie wzmacniać jedną spójną narrację dotyczącą przeszłości oraz jej promocję. Z kolei prezentowanie odmiennych stanowisk może taką narrację równie skutecznie osłabiać.

Wielopoziomowa polityka historyczna w Warszawie

Warszawa, jako stolica Polski, ma długą historię, w wielu momentach tragiczną. Jej dziedzictwo jest podstawą dla inicjatyw, których celem jest upamiętnianie istotnych dla miasta wydarzeń, zachowywanie pamięci i promowanie określonych narracji historycznych. Jak zostało wspomniane wcześniej, miejsca pamięci pełnią istotną rolę w polityce historycznej. Stolice – to miasta, gdzie występują tego typu miejsca, które należą bądź są zarządzane nie tylko przez miejskie urzędy, ale także przez władze regionalne, jak również ogólnokrajowe ministerstwa. Nie inaczej jest w przypadku Warszawy.

Powstanie Warszawskie trwające od 1 sierpnia do 3 października 1944 roku jest jednym z najbardziej znanych wydarzeń związanych z polską stolicą. Przez cały okres istnienia Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej to wydarzenie było celowo pomijane – nie powstało żadne muzeum, obchody były skromne, a Pomnik Powstania Warszawskiego został odsłonięty dopiero 1 sierpnia 1989 roku²². W 2002 roku ówczesny prezydent Warszawy Lech Kaczyński złożył deklarację, że w końcu powstanie miejskie muzeum upamiętniające Powstanie Warszawskie. Zostało ono otwarte 31 lipca 2004 roku, w przeddzień 60. rocznicy wybuchu powstania. Mieści się w dawnej Elektrowni Tramwajów Miejskich w Warszawie przy ul. Grzybowskiej 79²³.

W kolejnych latach tworzone nowe miejsca pamięci związane z Powstaniem Warszawskim. Jedną z ostatnich inicjatyw było powołanie Izby Pamięci przy Cmentarzu Powstańców Warszawy. Jest ona oddziałem miejskiego Muzeum Warszawy. Składa się z dwóch pawilonów wystawienniczych oraz Muru Pamięci, upamiętniającego ofiary powstania.

---

²² <https://dzieje.pl/aktualnosci/dlugie-bitwy-o-godzine-w-pamiec-o-powstaniu-w-perspektywie> [dostęp: 26.07.2023].

²³ <https://www.1944.pl/artukul/historia,4513.html> [dostęp: 26.07.2023].

Uroczyste otwarcie z udziałem prezydenta Warszawy Rafała Trzaskowskiego miało miejsce 2 października 2022 roku²⁴.

Władze polskiej stolicy od kilkunastu lat posiadają Stołeczne Biuro Turystyki (SBT). Powstało ono w ramach przekształceń w 2008 roku. Jest ono jednostką Urzędu Miasta Warszawy odpowiedzialną „za promocję stolicy jako atrakcyjnej destynacji turystycznej w kraju i za granicą, budowanie marki turystycznej miasta oraz prowadzenie kompleksowej informacji turystycznej dotyczącej Warszawy w celu zwiększenia ruchu turystycznego i tworzenia miejsc pracy w sektorze turystyki”²⁵. Posiada stronę internetową „Warsawtour”, dostępną w czterech językach (polskim, angielskim, niemieckim i hiszpańskim), gdzie znajdują się informacje o najważniejszych atrakcjach miasta. Choć SBT skupia się na turystyce, to poprzez swoją działalność zaangażowane jest również w tworzenie polityki historycznej miasta. Dostępny jest spis i opisy muzeów historycznych w stolicy. Co istotne, są to nie tylko muzea miejskie, czyli takie, dzięki którym Warszawa jest „aktorem” polityki historycznej, ale także muzea wojewódzkie i państwowe, które są jedynie miejscem do prowadzenia tejże polityki. Do tej drugiej kategorii należą między innymi Muzeum Więzienia Pawiak, Muzeum Żołnierzy Wyklętych i Więźniów Politycznych PRL, Muzeum Niepodległości²⁶.

SBT jest zaangażowane także w promowanie wiedzy o Powstaniu Warszawskim. Prowadzi kalendarium powstania, prezentuje informacje dotyczące zniszczeń Warszawy i archiwalne zdjęcia, a także wskazuje współczesne miejsca upamiętnienia²⁷. Turystyka ponownie stała się okazją do promowania historii miasta, zwiększania świadomości zagranicznych turystów w tym zakresie, a tym samym prowadzenia polityki historycznej.

Z upamiętnianiem Powstania Warszawskiego nieodzownie łączą się także coroczne uroczystości. Obchody zaczynają się najczęściej przed rocznicą wybuchu powstania. Co istotne, za organizację głównych wydarzeń odpowiada warszawski Urząd Miasta. Biorą w nich udział zarówno władze państwowe, jak i miejskie – prezydent Polski, prezydent

---

²⁴ <https://um.warszawa.pl/-uroczyste-otwarcie-izby-pamieci-na-woli> [dostęp: 26.07.2023].

²⁵ <https://warsawtour.pl/kontakt/> [dostęp: 26.07.2023].

²⁶ <https://warsawtour.pl/muzea/> [dostęp: 26.07.2023].

²⁷ <https://warsawtour.pl/en/warsaw-uprising/> [dostęp: 26.07.2023].

Warszawy, przedstawiciele rządu, Sejmu i Senatu²⁸. Poza tym na uroczystościach obecni są zagranicznymi dyplomaci, a czasem nawet przedstawiciele rządów innych państw, tak jak choćby kanclerz Niemiec Gerhard Schröder (2004) czy minister spraw zagranicznych Niemiec Heiko Maas (2019)²⁹. Pokazuje to, że ramach upamiętniania wybuchu Powstania Warszawskiego w prowadzeniu polityki zagranicznej polska stolica jest zarówno aktorem, jak i miejscem, a także zagadnieniem, a wszystko to ma charakter nie tylko wewnętrzny, ale także i międzynarodowy.

Drugim najbardziej znanym wydarzeniem w historii Warszawy jest Powstanie w Getcie Warszawskim. Trwające od 19 kwietnia do 16 maja 1943 roku, było pierwszym miejskim powstaniem na terenach okupowanych przez III Rzeszę³⁰. Co roku obchodzone są uroczystości upamiętniające jego wybuch. Podobnie jak w przypadku obchodów związanych z Powstaniem Warszawskim, uroczystości mają charakter miejsko-państwowy. Co więcej, obecni są na nich często przedstawiciele państw zagranicznych. Obchody różnią się natomiast jeśli chodzi o organizatora – w przypadku upamiętnień Powstania w Getcie Warszawskim za uroczystości odpowiedzialne jest Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, które współpracuje w tym zakresie z muzeami i organizacjami, takimi jak POLIN czy Żydowski Instytut Historyczny³¹.

Ostatnią kwestią, na którą warto zwrócić uwagę, jest fakt, że w kwietniu 2021 roku prezydent Warszawy Rafał Trzaskowski powołał Zespół ds. pomników i upamiętnień. Do jego zadań należy m.in. opiniowanie zasadności wzniesienia pomnika lub realizacji upamiętnienia, jak również ich lokalizacji, formułowanie wytycznych dotyczących treści pomnika lub upamiętnienia, ich formy czy formułowanie wytycznych dotyczących procedury wyłonienia formy pomnika lub upamiętnienia. Prace zespołu obejmują wyłącznie obiekty, które mają stanąć na

---

²⁸ <https://www.1944.pl/artykul/program-obchodow-79.-rocznicy-powstania-warszaw,5397.html> [dostęp: 28.07.2023].

²⁹ <https://wiadomosci.dziennik.pl/swiat/artykuly/604083.powstanie-warszawskie-niemcy-75-rocznica-wybuch-powstania-ofiary-warszawa-media.html> [dostęp: 28.07.2023].

³⁰ <https://www.jhi.pl/artykuly/19-kwietnia--16-maja-1943-powstanie-w-getcie-warszawskim,2879> [dostęp: 28.07.2023].

³¹ <https://www.warsaw1943.pl/> [dostęp: 28.07.2023].

gruntach należących do miasta³². Dodatkowo stworzono procedury, które pozwalają prezydentowi m. Warszawy zarządzać konsultacje społeczne w sytuacjach, gdy inicjatywa budowy pomnika będzie dotyczyć eksponowanych miejsc w przestrzeni miasta oraz szczególnie istotnych tematów historycznych³³.

Wielopoziomowa polityka historyczna w Wilnie

Wilno, tak jak i Warszawa, posiada wielowiekową historię, która nie była wolna od tragicznych wydarzeń. Jako stolica ma specjalny charakter, gdyż stało się symbolem odradzającej się litewskiej państwowości. A z nią właśnie łączy się upamiętnianie wydarzeń stycziowych, czyli rosyjskiej masakry dokonanej na Litwinach broniących wieży telewizyjnej 13 stycznia 1991 roku. W wyniku działań radzieckiego wojska zginęło kilkanaście osób, a kilkaset zostało rannych³⁴. Dla upamiętnienia ustanowiono święto narodowe – Dzień Obrońców Wolności. W uroczystościach biorą udział przedstawiciele zarówno miasta, jak i władz państwowych. Wilno jest więc w tym przypadku w zakresie polityki zagranicznej jednocześnie aktorem, miejscem i zagadnieniem.

Innym istotnym momentem z okresu walk o niepodległość Litwy, mającym miejsce półtora roku przed wydarzeniami stycziowymi, był Bałtycki Łańcuch. Był to masowy protest mieszkańców Litwy, Łotwy i Estonii, zorganizowany 23 sierpnia 1989 roku. Około dwóch milionów osób utworzyło żywy łańcuch o długości ponad 600 km, łączący Wilno, Rygę i Tallinn. Bałtycki łańcuch był wyrazem protestu przeciwko ówczesnej sytuacji politycznej w Związku Radzieckim³⁵. W 2010 roku w ramach współpracy władz państwowych Litwy i władz miejskich Wilna, w stolicy postawiono tzw. Mur Wolności, nazwany również Drogą Wolności.

---

³² Zarządzenie Nr 532/2021 Prezydenta Miasta Stołecznego Warszawy z 12 kwietnia 2021 r. w sprawie powołania i określenia organizacji Zespołu do spraw wnoszenia pomników i realizacji upamiętnień na terenie m.st. Warszawy, <https://um.warszawa.pl/waw/zabytki/pomniki> [dostęp: 20.07.2023].

³³ <https://www.wnp.pl/parlamentarny/wydarzenia/warszawa-trzaskowski-powolal-specjalny-zespol-ktory-zajmie-sie-sprawami-pomnikow-i-upamietnien,135968.html> [dostęp: 20.07.2023].

³⁴ https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=39493&p_k=2 [dostęp: 18.07.2023].

³⁵ https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=38090&p_k=1 [dostęp: 18.07.2023].

Upamiętnia on Bałtycki Łańcuch, jak również odzyskanie niepodległości przez Litwę³⁶.

Polityka historyczna dotyka nie tylko budowania pomników, monumentów czy tablic pamiątkowych, ale także ich usuwania z przestrzeni publicznej. A to z kolei może wzbudzać wiele kontrowersji. W przypadku Wilna jedną z nich była kwestia tablicy umieszczonej na budynku Biblioteki Litewskiej Akademii Nauk im. Wróblewskich, poświęconej osobie Jonasa Noreiki. Był on aktywnym uczestnikiem walki o niepodległość Litwy zarówno pod okupacją sowiecką, jak i nazistowską, ale jednocześnie w trakcie II wojny światowej odpowiadał za zbrodnie na ludności żydowskiej oraz tworzenie getta w Wilnie³⁷. Mer Wilna Remigijus Šimašius w lipcu 2019 roku zdecydował o usunięciu tablicy, argumentując tym, że jest to jego sposób na odniesienie się do „spuścizny totalitaryzmu” i pomoc Litwie w prowadzeniu prozachodniej polityki zagranicznej. We wrześniu tego samego roku pewna organizacja pozarządowa jednak umieściła nową tablicę. A to z kolei spotkało się z krytyką ówczesnego litewskiego ministra spraw zagranicznych Linasa Linkevičiusa³⁸. Ostatecznie jednak tablica pozostała na miejscu.

Wileńskie władze od czasu przywrócenia litewskiej państwowości usuwają ze swojej przestrzeni postradzieckie symbole i miejsca pamięci. Większość została usunięta w latach 90. XX wieku, począwszy od obalenia pomnika Lenina na Placu Łukiskim. Jednak w stolicy Litwy wciąż pozostają pojedyncze obiekty, będące spuścizną ZSRR. Rada m. Wilna od wiosny 2022 roku przygotowywała procedurę zdemontowania pomnika żołnierzy radzieckich na cmentarzu na Antokolu. Decyzja o jego usunięciu została podjęta tuż po rosyjskiej pełnoskalowej inwazji na Ukrainę. Ostatecznie pomnik został zdemontowany w grudniu 2022 roku³⁹. Rozważano przekazanie go do państwowego Litewskiego Muzeum Narodowego, ostatecznie jednak został przeniesiony do Parku

---

³⁶ <https://laisveskelias.lt/en/> [dostęp: 18.07.2023].

³⁷ <https://www.nytimes.com/2021/01/27/opinion/jonas-noreika-lithuania-nazi-collaborator.html> [dostęp: 13.07.2023].

³⁸ Budrytė Dovilė, *Memory Politics and the Study of Crises in International Relations: Insights from Ukraine and Lithuania*, [w:] Kamionka Mateusz, Łukasik Przemysław (red.), *Different Shades of the Past*, Berlin/Boston 2023.

³⁹ <https://vilnius.lt/en/2022/12/06/vilnius-has-started-taking-down-memorial-to-occupant-soldiers-to-swipe-soviet-symbols-off-city/> [dostęp: 13.07.2023].

Grūtas – prywatnej ekspozycji pomników z czasów ZSRR w pobliżu miasta Druskieniki⁴⁰.

Wilno posiada stronę turystyczną dotyczącą miasta – „Go Vilnius”, jednak w przeciwieństwie do „Warsawtour” znajdują się na niej także informacje dla potencjalnych inwestorów. Dostępna jest w pięciu językach – poza litewskim są to: angielski, polski, niemiecki i rosyjski. Jest ona zarządzana przez oficjalną agencję rozwoju miasta Wilna⁴¹. Podobnie jak w przypadku warszawskiej strony internetowej, dostępny jest szczegółowy spis muzeów. Prezentowane są tam miejskie muzea, takie jak np. Muzeum m. Wilna, otwarte w 2021 roku, którego celem jest badanie i aktualne przedstawianie różnych aspektów życia litewskiej stolicy oraz gromadzenie pamiątek związanych z historią miasta. Tak jak w przypadku Warszawy, na stronie „Go Vilnius” można znaleźć też informacje o muzeach państwowych, gdzie Wilno jest tylko przestrzenią, gdzie kreuje się państwową politykę historyczną. Przykładem mogą być Litewskie Muzeum Narodowe oraz Muzeum Okupacji i Walk o Wolność⁴².

Litewska stolica, podobnie jak i Warszawa, ma instytucję zajmującą się kwestią pamięci. W październiku 2019 roku wileńska Rada Miasta zdecydowała o powołaniu Komisji ds. pamięci historycznej. Zastąpiła ona wcześniejszą Komisję ds. nazewnictwa, pomników i tablic pamiątkowych m. Wilna, której rola była ograniczona. Nowa komisja jest „odpowiedzialna za pamięć historyczną, za tworzenie polityki historycznej, za tworzenie pamięci historycznej”, co oznacza, że nie tylko opiniuje projekty dotyczące zmian nazw ulic, budowy pomników i tablic, ale także ich usuwania, jak również pełni funkcję organu doradczego dla władz Wilna w zakresie upamiętniania wydarzeń i postaci, tworzenia muzeów i prowadzenia miejskiej polityki historycznej⁴³.

Zakończenie

Wielopoziomowa polityka historyczna – to nowa koncepcja. Łączy w sobie trzy funkcje miast, MLG i politykę historyczną, co pozwala na stworzenie nowego modelu zarządzania pamięcią i historią, jak również

---

⁴⁰ <https://www.lrt.lt/en/news-in-english/19/1950033/soviet-statues-from-antakalnis-cemetery-in-vilnius-to-be-moved-to-a-park> [dostęp: 15.07.2023].

⁴¹ <https://www.govilnius.lt/about-go-vilnius> [dostęp: 15.07.2023].

⁴² <https://www.govilnius.lt/visit-vilnius/places/museums> [dostęp: 15.07.2023].

⁴³ <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/vilnius-miesto-taryboje-del-istorines-atminties-komisija-56-1217994> [dostęp: 15.07.2023].

analizę polityk historycznych różnych podmiotów – nie tylko rządów państw, ale także władz samorządowych. W niniejszym artykule została ona zilustrowana przykładami z Warszawy i Wilna. Oba miasta jako stolice mają specjalny status. Ich role w zakresie polityki historycznej się przenikają. Nie są wyłącznie biernymi jej uczestnikami, ale także jej aktywnymi uczestnikami i kreatorami. Tworzą muzea miejskie, które upamiętniają istotne dla miast wydarzenia. Wykorzystują turystykę do promowania historii, jednak nie ograniczają się tylko do promocji miejskich instytucji, na swoich stronach publikują też informacje o państwowych miejscach pamięci, tym samym wspierając jedną wspólną krajową narrację historyczną. Zarówno Warszawa, jak i Wilno posiadają jednostki, które zajmują się kwestią pamięci, tym samym wpływają na miejską politykę historyczną obu miast. Wileńska Komisja ds. pamięci historycznej ma jednak znacznie więcej uprawnień niż warszawski Zespół ds. pomników i upamiętnień.

Pamięć i przeszłość stanowią fundamenty tożsamości ludzkiej na wielu poziomach. Związane z nimi narracje historyczne, interpretacje wydarzeń oraz wybór pamiętnych miejsc są integralną częścią polityki, zarówno na poziomie lokalnym, narodowym, jak i międzynarodowym. Wpływają one także na kreowanie tożsamości nie tylko narodowych, ale także mieszkańców poszczególnych miast. Dlatego też polityka historyczna powinna być przedmiotem jeszcze dokładniejszych badań, które uwzględniałyby jej lokalny poziom i wymiar. Analizując interakcje pomiędzy różnymi poziomami władzy, można lepiej poznać złożone relacje między pamięcią a polityką. Wykorzystywanie koncepcji wielopoziomowej polityki historycznej może pozwolić również na identyfikację potencjalnych konfliktów i wyzwań związanych z zarządzaniem pamięcią na różnych poziomach oraz na opracowanie bardziej skutecznych strategii polityki historycznej, które uwzględniają różnorodność perspektyw i narracji historycznych.

Bibliografia

Źródła drukowane

- Behnke Nathalie, Broschek Jörg, Sonnicksen Jared, *Configurations, Dynamics and Mechanisms of Multi-level Governance*, Cham 2019.
- Belavusau Uladzislau, Gliszczyńska-Grabias Aleksandra, *Memory Laws: Mapping a New Subject in Comparative Law and Transitional Justice* [w:] Belavusau Uladzislau, Gliszczyńska-Grabias Aleksandra (red.), *Law and Memory. Towards Legal Governance of History*, Cambridge 2017.

- Budrytė Dovilė, *Memory Politics and the Study of Crises in International Relations: Insights from Ukraine and Lithuania*, [w:] Kamionka Mateusz, Łukasik Przemysław (red.), *Different Shades of the Past*, Berlin/Boston 2023.
- Hasegawa Tsuyoshi, Togo Kazuhiko, *East Asia's Haunted Present: Historical Memories and the Resurgence of Nationalism*, Westport 2008.
- Hooghe Liesbet, Marks Gary, *Multi-Level Governance and European Integration*, Oxford 2001.
- Huysen Andreas, *Present Pasts: Urban Palimpsests and the Politics of Memory*, Redwood City 2003.
- Johnston Will, *Celebrations: The Cult of Anniversaries in Europe and the United States Today*, New Brunswick 1991.
- Kuznetsov Alexander, *Theory and Practice of Paradiplomacy. Subnational Governments in International Affairs*, Nowy Jork 2015.
- Langenbacher Eric, Shain Yossi, *Power and the past: Collective Memory and International Relations*, Washington DC 2010.
- Lord Gail, Blankenberg Ngairé, *Cities, Museums and Soft Power*, Washington DC 2015.
- Loytomaki Stinna, *Law and the Politics of Memory. Confronting the Past*, Londyn 2014.
- Maurantonio Nicole, *The Politics of Memory*, [w:] Kenski Kate, Jamieson Kathleen (red.), *The Oxford Handbook of Political Communication*, Oxford 2017.
- Nora Pierre, Kritzman Lawrence, *Realms of Memory: The Construction of the French Past*, Nowy Jork 1996.
- Schiavon Jorge, *Comparative Paradiplomacy*, Nowy Jork 2019.
- Sodaro Amy, *Exhibiting Atrocity: Memorial Museums and the Politics of Past Violence*, New Brunswick 2018.
- Tavares Rodrigo, *Paradiplomacy: cities and states as global players*, Nowy Jork 2016.

Opracowania

- Acuto Michele, Kosovac Anna, Pejic Daniel, Jones Terry, *The city as actor in UN frameworks: formalising 'urban agency' in the international system?*, „Territory, Politics, Governance”, 2022, t. 11, nr 3, s. 519–536.
- Gliszczyńska-Grabias Aleksandra, *Memory Laws or Memory Loss? Europe in Search of Its Historical Identity through the National and International Law*, „Polish Yearbook of International Law”, 2014, t. 34, s. 161–186.
- Mitchell Katharyne, *Monuments, Memorials, and the Politics of Memory*, „Urban Geography”, 2003, t. 24, nr 5, s. 442–459.
- Nowicka Klaudia, Sagan Iwona, Studzińska Dominika, *Small Diplomacy: Cultural Cooperation As a Factor Alleviating Societal Tensions. The Case of Lviv and Its Polish Partner Cities*, „Geopolitics”, 2019, t. 24, nr 3, s. 565–585.
- Palonen Emilia, *The city-text in post-communist Budapest: street names, memorials, and the politics of commemoration*, „GeoJournal”, 2008, t. 73, s. 219–230.
- Ranger Jamie, Ranger Will, *Towards a resonant theory of memory politics*, „Memory Studies”, 2022, t. 16, nr 2, s. 451–464.
- Rose-Redwood Reuben i in., *Monumentality, Memoryscapes, and the Politics of Place*, „ACME: An International Journal for Critical Geographies”, 2022, t. 21, nr 5, s. 448–467.

- Ruipérez Ana, Dinas Elias, *Mean Streets: Power, Ideology and the Politics of Memory*, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3862675> [dostęp: 26.07.2023].
- Rusu Mihai, *Shifting urban namescapes: street name politics and toponymic change in a Romanian(ised) city*, „Journal of Historical Geography”, 2019, t. 65, s. 48–58.
- Turşie Corina, *The unwanted past and urban regeneration of Communist heritage cities. Case study: European Capitals of Culture (ECOC) Riga 2014, Pilsen 2015 and Wrocław 2016*, „Journal of Education Culture and Society”, 2015, t. 6, nr 2, s. 122–138.
- Wasilewski Krzysztof, *Miasta i paradyplomacja pamięci*, „Sprawy Międzynarodowe”, 2021, t. 74, nr 1, s. 37–64.
- Young Craig, Kaczmarek Sylvia, *The Socialist Past and Postsocialist Urban Identity in Central and Eastern Europe: The Case of Łódź, Poland*, „European Urban and Regional Studies”, 2008, t. 15, nr 1, s. 53–70.

Źródła internetowe

- <https://dzieje.pl/aktualnosci/dlugie-bitwy-o-godzine-w-pamiec-o-powstaniu-w-perspektywie> [dostęp: 26.07.2023].
- <https://laisveskelias.lt/en/> [dostęp: 18.07.2023].
- <https://um.warszawa.pl/-/uroczyste-otwarcie-izby-pamieci-na-woli> [dostęp: 26.07.2023].
- <https://um.warszawa.pl/waw/zabytki/pomniki> [dostęp: 20.07.2023].
- <https://vilnius.lt/en/2022/12/06/vilnius-has-started-taking-down-memorial-to-occupant-soldiers-to-swipe-soviet-symbols-off-city/> [dostęp: 13.07.2023].
- <https://warsawtour.pl/en/warsaw-uprising/> [dostęp: 26.07.2023].
- <https://warsawtour.pl/kontakt/> [dostęp: 26.07.2023].
- <https://warsawtour.pl/muzea/> [dostęp: 26.07.2023].
- <https://wiadomosci.dziennik.pl/swiat/artykuly/604083.powstanie-warszawskie-niemcy-75-rocznica-wybuch-powstania-ofiary-warszawa-media.html> [dostęp: 28.07.2023].
- <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/vilniaus-miesto-taryboje-del-istorines-atminties-komisija-56-1217994> [dostęp: 15.07.2023].
- <https://www.1944.pl/artykul/historia,4513.html> [dostęp: 26.07.2023].
- <https://www.1944.pl/artykul/program-obchodow-79.-rocznicy-powstania-warszaw,5397.html> [dostęp: 28.07.2023].
- <https://www.govilnius.lt/about-go-vilnius> [dostęp: 15.07.2023].
- <https://www.govilnius.lt/visit-vilnius/places/museums> [dostęp: 15.07.2023].
- <https://www.jhi.pl/artykuly/19-kwietnia--16-maja-1943-powstanie-w-getcie-warszawskim,2879> [dostęp: 28.07.2023].
- https://www.lrs.lt/sip/portala.show?p_r=38090&p_k=1 [dostęp: 18.07.2023].
- https://www.lrs.lt/sip/portala.show?p_r=39493&p_k=2 [dostęp: 18.07.2023].
- <https://www.lrt.lt/en/news-in-english/19/1950033/soviet-statues-from-antakalnis-cemetery-in-vilnius-to-be-moved-to-a-park> [dostęp: 15.07.2023].
- <https://www.nytimes.com/2021/01/27/opinion/jonas-noreika-lithuania-nazi-collaborator.html> [dostęp: 13.07.2023].
- <https://www.warsaw1943.pl/> [dostęp: 28.07.2023].
- <https://www.wnp.pl/parlamentarny/wydarzenia/warszawa-trzaskowski-powolal-specjalny-zespol-ktory-zajmie-sie-sprawami-pomnikow-i-upamietnien,135968.html> [dostęp: 20.07.2023].

Zarządzenie Nr 532/2021 Prezydenta Miasta Stołecznego Warszawy z 12 kwietnia 2021 r. w sprawie powołania i określenia organizacji Zespołu do spraw wnoszenia pomników i realizacji upamiętnień na terenie m.st. Warszawy, <https://um.warszawa.pl/waw/zabytki/pomniki> [dostęp: 20.07.2023].

Multi-Level Politics of Memory: The Cases of Warsaw and Vilnius

Summary

Memory is a fundamental element of human identity at multiple levels, ranging from the individual to the local, national, and even transnational dimensions. However, traditionally research has primarily focused on its national dimension, often neglecting the significance of the local sphere. Cities, in the context of politics of memory, can serve as sites for its conducting, as issues, and as active actors in shaping it. The article presents an innovative concept of multi-level politics of memory. This approach to memory governance allows for a more effective and nuanced representation of historical events and the conduct of historical policy. Cooperation among different levels can effectively strengthen a coherent narrative concerning the past and its promotion. Warsaw and Vilnius served as examples for the analysis of multi-level historical politics.

Keywords: politics of memory, multi-level politics of memory, city, Warsaw, Vilnius

Daugiapakopė istorinė politika Varšuvos ir Vilniaus pavyzdžiu

Santrauka

Atmintis yra labai svarbi žmogaus tapatybei įvairiais lygmenimis nuo individualaus iki vietinio, tautinio ir net viršvalstybinio. Moksliniai tyrimai tradiciškai sutelkia dėmesį jos nacionaliniam aspektui, dažnai pamirštama vietinės sferos svarba. Istorinėje politikoje miestai gali ne tik būti vieta jos realizavimui, jos problematika, bet ir aktyvūs veikėjai. Straipsnyje pateikiama novatoriška daugiapakopės istorinės politikos koncepcija. Toks atminties valdymo būdas leidžia veiksmingiau ir visapusiškai pristatyti istorinius įvykius bei vykdyti istorinę politiką. Bendradarbiavimas tarp atskirų lygmenų gali veiksmingai sustiprinti vientisą praeities traktavimą ir tokio traktavimo propagavimą. Varšuvos ir Vilniaus miestai buvo pavyzdžiais daugiapakopės istorinės politikos analizėje.

Raktažodžiai: istorinė politika, daugiapakopė istorinė politika, miestas, Varšuva, Vilnius

Wielopoziomowa polityka historyczna na przykładzie Warszawy i Wilna

Streszczenie

Pamięć jest fundamentalnym elementem tożsamości człowieka na wielu poziomach, od indywidualnego po lokalny, narodowy, a nawet ponadnarodowy. Jednak badania tradycyjnie skupiają się na jej krajowym wymiarze, często zaniedbując znaczenie sfery lokalnej. Miasta w polityce historycznej mogą być miejscami do jej realizacji, jej zagadnieniami, ale także aktywnymi aktorami. Artykuł przedstawia nowatorską koncepcję wielopoziomowej polityki historycznej. Ten sposób zarządzania pamięcią pozwala na skuteczniejsze i bardziej wywarzone przedstawienie wydarzeń historycznych oraz prowadzenie polityki historycznej. Współpraca pomiędzy poszczególnymi szczeblami może skutecznie wzmacniać jedną spójną narrację dotyczącą przeszłości oraz jej promocję. Jako przykłady do analizy wielopoziomowej polityki historycznych posłużyły miasta Warszawa i Wilno.

Słowa kluczowe: polityka historyczna, wielopoziomowa polityka historyczna, miasto, Warszawa, Wilno